

## Gensyn med Det Tyske Efterår

Af [MIKAEL BUSCH](#)

Ligesom der skulle gå en del år, før amerikanerne begyndte at lave film om krigen i Vietnam, skal der i sagens natur også gå noget tid, inden tyskerne for alvor vil tage fat på 1970ernes og 1980ernes terrorisme. 30-året for Det Tyske Efterår er en passende anledning til at gøre foreløbig status over terrorismen i Tyskland på film og tv. Der er trods alt allerede lavet en del interessante film og dokumentarudsendelser. Og en storfilm er undervejs!

### Det Tyske Efterår som filmidé

Forbundsrepublikken Tyskland i efteråret 1977. De tre tilbageværende ledende terrorister fra Rote Armee Fraktions første generation har alle fået fængselsstraffe på livstid efter den to år lange proces, der er blevet afviklet i retsbygningen i tilknytning til det monstrøse Stammheim-fængsel i Stuttgart. Ulrike Meinhof har begået selvmord året forinden. Holger Meins døde allerede i 1974, idet han gennemførte sin 3. sultestrejke til den yderste konsekvens. Tilbage sidder Andreas Baader, Gudrun Ensslin og Jan-Carl Raspe i deres celler og venter utålmodigt på den aktion udefra, der skal bringe dem på fri fod, så de kan genoptage deres 'væbnede kamp' mod den 'imperialistiske' og 'fascistiske' Forbundsrepublik.

Aktionen kommer den 5. september 1977, da kommandogruppen 'Siegfried Hausner' bortfører den tyske arbejdsgiverpræsident Hanns Martin Schleyer (fig. 2), som ellers er genstand for omfattende beskyttelsesforanstaltninger. Schleyer bliver overført til et 'folkefængsel', en anonym lejlighed i en anonym beboelsesejendom i Köln. Udover løsladelsen af de tre topterrorister fra RAF's grundlæggergeneration - de skal flyves til et venligtsindet land - forlanger bortførerne fra den såkaldte anden generation af RAF en stor sum penge. De er klar over, at bortførelsen af Schleyer er en alt-eller-intet aktion. Enten vil staten bøje sig, som den gjorde i 1975, da den berlinske borgmesterkandidat fra CDU Peter Lorenz blev bortført. Så vil aktionen være det ultimative bevis på, at bortførelser er et rigtigt strategisk led i 'den væbnede kamp'. Eller også vil de tre aldrig komme ud.

Der bliver ikke forhandlet denne gang! Kun forhalet. Heller ikke en koordineret kapring af charterflyet 'Landshut', som skal forøge presset på staten, får denne til at give efter. Kapringen ender med en spektakulær redningsaktion den 17. oktober, hvor det lykkes det tyske antiterrorkorps GSG9 at redde samtlige gidsler, herunder en smuk dansk pige fra Kolding, der har deltaget i en Miss-konkurrence på Mallorca. Baader, Ensslin og Raspe begår samme nat kollektivt selvmord i Stammheim-fængslet. Schleyer likvideres...

### Der Baader Meinhof Komplex I og II

Selv om Schleyer-bortførelsen langt fra er den sidste terroraktion i Tyskland - RAF opløste først sig selv i 1998 - er der, hvor kynisk det end kan lyde, et særligt oplagt filmisk potentiale i de godt og vel 40 nervepirrende døgn, hvor Forbundsrepublikken og RAF udkæmper sit afgørende militære og politiske slag. Her er simpelthen det hele: helte, skurke, liv, død, selvopofrelse, kynisme, idealisme, happy end og det modsatte (fig. 3). Ikke mindst er der: ACTION. Der er da også lavet fascinerende fremstillinger af det forløb, man siden ganske enkelt har



Fig. 2: RAF's bortførelse af den tyske arbejdsgiverpræsident Hanns Martin Schleyer den 5. september 1977 er startskuddet til Det Tyske Efterår.



Fig. 3: Andreas Baader og Gudrun Ensslin, Terrorismens svar på Bonnie & Clyde.

kaldt Det Tyske Efterår. Men den *rene* fiktionsfilm, venter vi stadig på.

Den synes dog at være på vej! Producenten Bernd Eichinger (f.eks. *Wir Kinder vom Bahnhof Zoo*, *Der Untergang* og *Das Parfum*) har med sin sædvanlige sans for timing og næse for forretning allieret sig med instruktøren Uli Edel (f.eks. *Wir Kinder vom Bahnhof Zoo* og *Last Exit to Brooklyn*) og Der Spiegels chefredaktør, Stefan Aust. Det er sidstnævntes bog, *Der Baader Meinhof Komplex*, der udgør grundlaget for drejebogen. Derfor har Berlin i sommeren 2007 ikke kun stået på den anden ende pga. af scientologen og skuespilleren Tom Cruises tilstedeværelse i rollen som Hitler-attentatmanden Claus Schenk Graf von Stauffenberg; også optagelserne til *Der Baader Meinhof Komplex* har sat sit præg på byen. Bl.a. via en storstilet rekonstruktion af demonstrationen mod Shahan af Persien den 2. juni 1967 foran Vestberlins gamle rådhus i Schöneberg. *Der Baader Meinhof Komplex* får premiere i efteråret 2008. Der er med andre ord noget at glæde sig til.

Det er i øvrigt anden gang, Stefan Austs bog om RAF, danner basis for en film. Reinhard Hauffs køligt distancerede film *Stammheim* (1986) bygger på Austs research frem mod førsteudgaven af bogen (1985). Hauffs usentimentale men ingenlunde følelsesløse film (fig. 4) skildrer den to år lange terroristproces så neutralt som det nu er muligt i midtfirserne: på den ene side terroristerne, som bekæmper det borgerlige samfund, men som samtidig gør krav på dette samfunds rettigheder; på den anden side lovens repræsentanter, som ikke altid repræsenterer lovene på lige betryggende vis. Filmen lader det således være et åbent spørgsmål, om Baader, Ensslin og Raspe begik selvmord eller ej. *Stammheim*, som udelukkende baserer sig på autentiske protokoller, har et bevidst asketisk præg, både dramaturgisk og æstetisk.

#### Das Todesspiel I og II

Da Stefan Aust i 1997 genudgiver *Der Baader Meinhof Komplex* (fig. 5) er mange dunkle spørgsmål vedrørende RAF langt bedre belyst. At det f. eks. skulle være myndighederne, der har likvideret de tre topterrorister, kan nu afvises fuldstændigt. Efter at en række forsvundne terrorister pludselig er dukket op til overfladen efter murens fald - de havde med Stasis hjælp fået en ny identitet i den nu hedengangne arbejder- og bondestat - kan en lang række sorte huller dækkes til. Det er dog afgørende, at Peter Jürgen Boock, en ledende skikkelse fra RAF's anden generation, pludselig begynder at samarbejde med myndighederne. Han kan gøre detaljeret rede for forberedelsen af, gennemførelsen af og efterspillet efter Schleyer-aktionen.

I øvrigt har de fleste tyskere i mellemtiden fået et mere afslappet syn på de polariserede 1970'ere. Så da Forbundsrepublikken i 1997 skal 'fejre' tyveårsjubilæet for Det Tyske Efterår, er der skabt et solidt faktiskt og mentalt grundlag for det medrivende dokudrama i to dele, som Heinrich Breloer producerer for tv-stationen WDR under overskriften *Das Todesspiel* (i alt 177 min). Første del, *Volksgefängnis*, tematiserer bortførelsen af Schleyer og de efterfølgende nervepirrende uger. Anden del, *Die Entführung der Landshut*, skildrer den spektakulære afslutning på Det Tyske Efterår.

I hele *Todesspiel* veksles der til stadighed mellem autentiske arkivoptagelser, fikcionaliserede rekonstruktioner (fig. 6) og interviews med de involverede personer. Fra terroristernes side medvirker således føromtalt Peter Jürgen Boock. Hanns Martin Schleyers efterladte pårørende gør selvsagt også et stort indtryk. I en klasse for sig er dog den daværende karismatiske Forbundskansler, Helmut Schmidt (SPD). Det er øjeblikke af følelsesmæssig unik karakter, da tysk politik grand old man fortæller, hvilke kvaler det voldte ham at måtte ofre Schleyer på statsråsonens alter. Hvorefter man ser en autentisk optagelse fra statsbegravelsen, hvor Schmidt trykker Schleyers enke i hånden.

#### Et effektivt koncept for dokudrama

Der klippes konstant mellem fire klart definerede skuepladser: *Stammheim*, hvor de tre terrorister tilsyneladende lader sig narre af statens forhalingstaktik; en tid lang tror de rent faktisk, at der træffes seriøse forberedelser på at flyve dem ud af Tyskland. Bundeskanzleramt, hvor kansleren har samlet sin krisestab, er skueplads nummer to. Vi erfarer, at oppositionspolitikeren Franz Joseph



Reinhard Hauffs minimalæstetiske *Stammheim* tilstræber den rene objektivitet. Selv figureernes indre monologer baserer sig på autentiske optegnelser.



Fig. 5: Stefan Aust, chefredaktør for Der Spiegel og manden bag det kanoniske standardværk om RAF.



Fig. 6: Skuespilleren Hans Brenner spiller i de fikcionaliserede rekonstruktioner den bortførte Hanns Martin Schleyer.



Fig. 7: Virkelighedens Hanns Martin Schleyer i RAF-terroristernes 'folkefængsel'.

Strauß (CSU) i ramme alvor - eller er det kun i fuldskab? - overvejer at lade en fængslet terrorist likvidere, hver gang terroristerne måtte likvidere et gidsel. 3. skueplads: 'folkefængslet', hvor Hanns Martin Schleyer gør, hvad der bliver sagt (fig. 7) og efterhånden kommer til at stå på fortrolig fod med nogle af bortførerne. Den 4. og sidste location er charterflyet 'Landshut', som kommer ind i billedet den sidste lille uge af forløbet. Dette 'flyvende fængsel' bliver skuepladsen for den afsluttende showdown. Ikke et øje er tørt, da stewardessen Gaby Dillmann omsider kan omfavne sin forlovede, efter at drengene fra GSG9 har klaret paragrafferne.

Hatten af for Heinrich Breloer (fig. 8) . Han har udviklet en meget effektiv formel for dokudramaet, hvor hemmeligheden vel simpelthen er, at de enkelte bestanddele - autentiske optagelser, interviews og fiktionsdelen - er lige vigtige. Opskriften fra *Todesspiel* har han genbrugt et par gange: *Die Manns* (2001) og *(Albert) Speer und Er* (2004). *Todesspiel* er og bliver dog i en klasse for sig. Her går alt op i en højere enhed. Hans-Peter Ströers underlægningsmusik er medrivende, ja selv rulleteksterne, som tydeligvis er påvirket af en RAF-agtig æstetik, er et studie værd.

Eneste ankepunkt er Andreas Baader figuren. Sebastian Koch er normalt en glimrende skuespiller (f.eks. *Das Leben der Anderen*). Men i *Todesspiel* gøres Andreas Baader til en mere intellektuel skikkelse end der er belæg for. Ganske vist havde Baader fået besøg af Jean-Paul Sartre i fængslet, men han var ikke specielt optaget af eksistentielle anliggender. Hans yndlingsord var "Fotze" ('kusse'). Andreas Baader var i bund og grund en gadedreng, som ligeså godt kunne være blevet alfons.

#### Terrorisme på tv

Det er betegnende nok foreløbig tv-mediet, der har gjort mest ud af at tematisere terrorismen. Emnet har - i hvert fald indtil for nylig - formentlig været for kontroversielt for biograferne. Allerede i 1978 bliver der lavet en tv-film, der forsøger at indfange stemningen i de 6 uger, der rystede Tyskland efteråret forinden (fig. 9) . *Deutschland im Herbst* (ca. 120 minutter) starter og slutter med en begravelse: den første er Hanns Martin Schleyers statsbegravelse, den sidste er begravelsen af Baader, Ensslin og Raspe. Hele 11 instruktører fra den dengang såkaldte 'nye tyske film', f.eks. Rainer Werner Fassbinder, Volker Schlöndorff og Alexander Kluge, har sammensat noget af en omnibusfilm, der i sagens natur er temmelig ujævn. *Deutschland im Herbst* giver dog et klart billede af den anspændte offentlige stemning, der herskede i Forbundsrepublikken for 30 år siden.

Som kontrast og kuriosum er det fristende her at nævne Dennis Gansels (*Napola - Elite für den Führer*) tv-film *Das Phantom* fra 1999. Her er omdrejningspunktet RAF's såkaldte 3. generation. Findes den overhovedet eller er der tale om et fantom? Hvem myrdede egentlig Alfred Herrhausen - undskyld Dieter Hausmann! (men der er næppe tvivl om, at det er direktøren for Deutsche Bank, der hentydes til)? Og hvem kan drage fordel af drabet? Skal de skyldige i virkeligheden søges i den politisk-økonomiske superliga? Altså en forfriskende sammensværgelsesteori, som dog næppe har nogen gang på jorden. Dennis Gansels film er imidlertid et godt eksempel på, at det offentlige klima i Tyskland er blevet meget mere afslappet. Og at også den unge generation er optaget af emnet (fig. 10).

Her i 30-året for Det Tyske Efterår viste public service kanalen ARD et todelt dokumentarprogram, *Die RAF. Die RAF* indeholder autentiske båndoptagelser fra Stammheim-processen, som man troede var tilintetgjort, men som alligevel er dukket op til overfladen. Nu venter vi bare med spænding på, om de tyske myndigheder engang vil indrømme, at de også aflyttede topterroristerne i deres celler. Det bedste tv, der er lavet om RAF-terrorismen er og bliver dokumentarserien *Im Fadenkreuz - Deutschland & die RAF 1-5*, som blev lavet for ARD i 1997 i anledning af tyveåret for Det Tyske Efterår. De 5 afsnit, der hver især varer 45 minutter, belyser alle relevante aspekter af terrorismen i Tyskland på et meget højt niveau.

#### Starbuck og Black Box; dokumentarfilm om terrorismen

Selvfølgelig er der også lavet tyske spillefilm, der tematiserer terroristernes 'væbnede kamp' i almindelighed. Men egentlig overraskende få. Inden disse ses nærmere efter i sømmene, skal der sættes fokus på to vægtige og vigtige dokumentarfilm i klassisk



Fig. 8: Heinrich Breloer, manden bag det effektive dokudramatiske koncept.



Fig. 9: *Deutschland im Herbst*. Indtryk fra et land i mental krise.



Fig. 10: Findes den såkaldte 3. generation af RAF overhovedet? Dennis Gansels Tv-film er et *must* for sammensværgelsesteoretikere.



Fig. 11: *Starbuck - Holger Meins*. Hvordan kunne en følsom ung mand udvikle sig til en kynisk morder?

interviewstil, der begge havde biografpremiere i 2001.

Kendere af RAF vil vide, at Gudrun Ensslin, den såkaldte engel fra RAF's første generation, havde tildelt medlemmerne af fraktionen dæknavnene fra Melvilles roman *Moby Dick*. Holger Meins var således Starbuck, rorgænger fra det berømte hvalfangerskib Pequod. I Gerd Conrads dokumentarfilm *Starbuck - Holger Meins* (90 min.) erfarer man - gennem interviews med Meins' far, venner, medbeboere fra det legendariske berlinske kollektiv "Kommune 1", studiekammerater og lærere fra Berlins Film- og Fernsehakademie, hvor Holger Meins var studerende indtil han blev smidt ud i november 1968 - hvordan et sensibelt, socialkritisk, engageret menneske, der leder efter en mening med tilværelsen, kan udvikle sig hen mod den radikale overbevisning, at samfundet kun kan forbedres, hvis han selv og ligesindede er parate til en hensynsløs brug af vold (fig. 11).

*Black Box BRD* (101 min.) af Andreas Veiel fortæller i grunden den samme historie. Historien om hvordan Wolfgang Grams, en følsom og musikalsk mand med absolut gehør, i 1970'erne bliver indigneret over de vilkår, man byder de sultestrejkkende fængslede RAF-terrorister. Det fascinerende ved *Black Box BRD* er, at historien om Grams suppleres med historien om Alfred Herrhausen, som døde ved et RAF-attentat i november 1989. Den sandsynlige gerningsmand er Wolfgang Grams.

Der er imidlertid nogle overraskende lighedspunkter mellem de to mænd; også Alfred Herrhausen, som har sin daglige færden i Deutsche Banks glinsende sorte æskelignende skyskraber i Frankfurt am Main - deraf filmens dobbelttydige titel - lægger vægt på, at der skal være overensstemmelse mellem ord og handling. Den tidligere elev fra en nazistisk eliteskole er i virkeligheden en idealist, der er parat til at eftergive ulandenes gæld. Det fine ved *Blackbox* er, at den loyalt fortæller historierne om to tyske skæbner uden at vælge side. Andreas Veiel ønsker blot at forstå (fig. 12).

#### Æstetiske excesser: spillefilm om terrorismen

Klassikeren blandt de spillefilm, der tematiserer terrorismen i Tyskland er vel Margarethe von Trotta's *Die Bleierne Zeit* (1981), som på dansk kom til at hedde "Die tyske søstre", men som burde have heddet "Den blytunge tid".

Filmens omdrejningspunkt er de to søstre Marianne og Juliane - det autentiske forlæg er søstrene Christiane og Gudrun Ensslin - som er vokset op på en præstegård i Sydvesttyskland. Af en række flashbacks fremgår det, at Juliane er rebelsk som barn, mens Marianne er fars pige. Det er dog Marianne, der - tilsyneladende overraskende - bliver terrorist som voksen. Men netop i denne rolle er hun på en måde stadig fars pige; det er nemlig hans kompromisløse protestantiske etik og nærmest radikale anstændighedstænkning, hun omsætter til handling. For en gang skyld giver klichéen om at terroristerne ofte var præstesønner eller -døtre mening.

Filmæstetisk er *Die Bleierne Zeit* nærmest en anti-feelgood film. Specielt den sindsoprivende disharmoniske underlægningsmusik er tung at danse med (fig. 13).

Christopher Roth går i sin *Baader* (2002) til andre æstetiske yderligheder. Han gør nærmest RAF til et hipt retro-fænomen, til en stiløvelse, der kan minde om en poster af Che Guevara omsat til levende billeder. Især dvæles der ved Andreas Baaders forkærlighed for hurtige biler. Filmen blander bevidst realitet og fiktion. Baader ender her sine dage i en kugleregn a la Butch Cassidy and the Sundance Kid. Man vil lede forgæves efter svar på spørgsmål af typen: hvor kommer Andreas Baader fra? Hvorfor bliver han terrorist.

Filmens grundlæggende problem er bare, at Andreas Baader i Frank Gierings skikkelse simpelthen ikke er sexet nok. Den tyske terrorismes svar på Bonnie & Clyde, Andreas Baader og Gudrun Ensslin, er i *Baader* alt for tamme (fig. 14). Det skal blive spændende at se om Moritz Beibtreu, som skal spille Andreas Baader i *Der Baader Meinhof Komplex*, omsider kan få Baader-figuren til at fungere på film.

#### Alles ist so gewesen. Nichts war genau so

Hvilken film er sluppet bedst fra at tematisere terrorismen i Tyskland? Spørgsmålet er naturligvis absurd. Hver generation vil fortælle sin version af historien. I de kommende år vil de mange talentfulde, unge tyske instruktører give deres personlige version.



Fig. 12: To tyske skæbner. Alfred Herrhausen fra Deutsche Bank og Wolfgang Grams, den formodede morder.



Fig. 13: Fra venstre: Instruktøren med Jutta Lampe (Juliane) og Barbara Sukowa (Marianne) i Margarethe von Trotta's anti-feel-good-film.

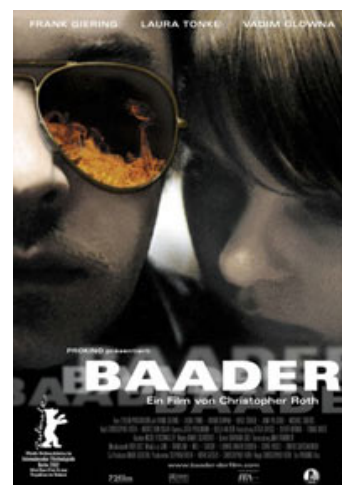


Fig. 14: Andreas Baader som 'natural born killer', men skuespilleren Frank Giering er ganske enkelt ikke sexet nok.



Volker Schlöndorffs *Die Stille nach dem Schuss* (2000), "Stilheden efter skuddene", synes at være et godt bud på 68generationens - og det var jo fra denne generation, at terrorismen oprindeligt udgik - bedste og mest afbalancerede fremstilling af emnet. At instruktøren selv er bevidst om, at det kun er muligt at udtrykke en personlig sandhed, turde fremgå af sætningen "Alles ist so gewesen. Nichts war genau so.", som blændes ind inden de afsluttende rulletekster. Dette er - i Zolask forstand - virkeligheden set gennem et temperament (fig. 15) .

I filmen følges den fiktive terrorist, Rita, fra 1970ernes 'skud' (= 'væbnede kamp'), via mellemstationen Paris, hvor hun ved et uheld kommer til at dræbe en politibetjent, til 'stilheden' i DDR, hvor hun - ved Stasis mellemkomst - får en ny identitet. Da muren falder i 1989, er det kun et spørgsmål om tid, inden fortiden vil indhente hende. Historien bygger i sin kerne på ex-terroristen Inge Vietts erindringsbog *Nie war ich furchtloser*. Da Rita-figuren imidlertid også indeholder elementer fra andre af de terrorister, der fik en ny identitet i DDR, bliver hovedkarakteren et destillat af flere figurer, en slags terroristisk arketype. Afgørende for instruktøren synes det at være, at tilskueren bibringes en forståelse af, at denne arketype - og vel i videre forstand instruktørens egen generation - fra starten er drevet af ædle og idealistiske motiver. Rita tænker således i den indledende voice over tilbage på "die heiteren Jahre", på tiden, hvor hun stadig havde ungdommens gyldne håb: "Irgendwie wollten wir das Unrecht abschaffen..." (fig. 16)

Vel var der blandt terroristerne kyniske og afstumpede personer - i Schlöndorffs film eksemplificeret ved Andi (jf. Andreas Baader!) - men målet var som udgangspunkt at bidrage til en bedre og mere retfærdig verden. Og drivkraften var kærlighed.

Fig. 15: 68eren Volker Schlöndorff har givet sin generations fornemste bud på en fiktiv fremstilling af terrorismen i Tyskland.



Fig. 16: Hovedkarakteren Rita skifter identitet, men er hele vejen igennem et idealistisk menneske, der er drevet af ædle motiver.

## Fakta

### Tyske film og tv-udsendelser om RAF-terrorismen i kronologisk orden:

*Deutschland im Herbst*, 11 forskellige instruktører (1978)  
*Die Bleierne Zeit*, Margarethe von Trotta (1981)  
*Stammheim*, Reinhard Hauff (1986)  
*Das Todesspiel*, Heinrich Breloer (1997)  
*Im Fadenkreuz - Deutschland & die RAF 1-5*, ARD 1997  
*Das Phantom*, Dennis Gansel (1999)  
*Die Stille nach dem Schuss*, Volker Schlöndorff (2000)  
*Starbuck - Holger Meins*, Gerd Conradt (2001)  
*Black Box BRD*, Andreas Veiel (2001)  
Baader, Christopher Roth (2002)  
*Die RAF*, ARD 2007  
*Der Baader Meinhof Komplex*, Uli Edel (2008)

### Anbefalet litteratur:

*Der Baader Meinhof Komplex*, Stefan Aust. Hoffmann und Campe Verlag, Hamburg (1. udgave 1985, 2. udgave 1997)

Alle titlerne - til sin tid også *Der Baader Meinhof Komplex* - samt Stefan Austs bog kan købes online via Amazon.de

 [Udskriv denne artikel](#)

 [Gem/åben denne artikel som PDF](#)

 [Gem/åben hele nummeret som PDF](#)